

UDK 808.62 (091)

Izvorni znanstveni rad

Primljen 18. listopada 1999.

Prihvaćen za tisak 22. prosinca 1999.

Eduard Hercigonja

Božidara Magovca 47

10010 Zagreb

Dvojina u jeziku tekstova hrvatskoglagoljičke neliturgijske književnosti XV. stoljeća (rašclamba građe iz Petrisova zbornika od 1468. i primjera iz 'acta croatica')

Članak je posvećen opisu i problemima funkcioniranja dvojine kao elementa gramatičke kategorije broja u jeziku *Petrisova zbornika* (1468), najznačajnijega kodeksa glagoljaške neliturgijske književnosti XV. stoljeća. Razmatraju se i primjeri uporabe dvojine iz pravnih tekstova – čakavštinom pisanih hrvatskih listina razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka.

Zbornike neliturgijskog sadržaja mlađeg tipa¹ – među kojima je, opsegom i sadržajem najreprezentativniji *Petrisov zbornik* (dalje Pz) iz god. 1468. – što su nastajali kao plod napora 'ruke grješničkih' skromnih glagoljaških 'pisaca' i 'supisaca' kasnoga srednjovjekovlja, obilježava specifična jezična fizionomija. Najčešće nejedinstven i slojevit književnojezični ustroj tih, tematski i sadržajno raznovrsnih, miscelanea, na protegu od kraja XIV. do početka XVI. stoljeća bit će, naime, ostvarivan u okvirima triju mogućnosti: *hrvatskokrkoenoslavenskim jezikom* (prijepisi starijih matica, na stupnju pomlađenosti višem od onoga što se očituje u jeziku liturgijskih kodeksa; tip sve rjeđi od polovice XV. stoljeća), *hibridnim, čakavsko-hrvatskokrkoenoslavenskim jezikom* (čakavska osnovica impregnirana izrazito neujednačeno – s obzirom na čestoću – nekim elementima hrvatskokrkoenoslavenskog sustava u funkciji stilemâ), *čakavštinom* (ponekad uz nasloj i najizrazitijih *kajkavskih* razlikovnih obilježja: *kaj*, *prijedložno-prefiksarno vu/vu-*, prez. *bu, buš, bumo* i dr.). Bez obzira na tu

---

¹ Podrobnije o tom korpusu rukopisa v. u mojoj knjizi *Srednjovjekovna književnost*, Zagreb 1975, str. 198–209 i 430 (bilj. 3).

raznolikost jezika, kakvu na svojih 700 stranica najizrazitije demonstrira upravo *Pz*² (u kojem kao da je gotovo svaki članak ili sklop tematski povezanih tekstova pisan "svojim" jezikom), sustavna sintetska³ raščlamba književnojezičnoga izraza pisaca⁴ *Pz* otkriva, međutim, u svim 'kapitulima', 'čtenjima' i 'slovima' te goleme, tematski i sadržajno iznimno razvedene, građe⁵ iste elemente koji su karakteristični za dosegnuti stupanj organskoga jezičnoga razvitka na svim sustavnim ravnima i relevantni za odredbu dijalektalne, lokalnogovorne osnove utkane u jezik *Zbornika* kao cjeline. Namjera je ovoga teksta odgovarajućim oprimjerenjem prikazati funkcioniranje dvojine u jeziku *Pz*⁶, rukopisa nastaloga u vremenu što, prema kriterijima periodizacije D. Brozo-

---

² Takva je nejedinstvenost karakteristična za velik dio te zborničke književnosti, posebno za rukopise koji su kompilacija stvarana (prepisivanjem ili prevodenjem) prema brojnim predlošcima iz raznih vremenskih razdoblja i raznih jezičnih sredina.

³ O metodološkom pristupu (pristupima) jezikoslovnoj raščlambi zborničkih rukopisa pisao sam u radu *Metodološke pretpostavke jezikoslovne analize hrvatskoglagoljskih zbornika 14.–16. stoljeća*, Zagreb 1978.

⁴ *Pz* su pisale tri ruke bez zamjetne jezične diferencijacije.

⁵ O tematsko-sadržajnoj kompleksnosti *Pz* najizravnije svjedoči činjenica da je sadržaj *Zbornika* (163 članka) moguće raščlaniti na 13 skupina tekstova (koje redovito nisu upisane *en bloc*, kontinuirano, već za utvrđivanje cjeline svake od tih skupina valja uvijek iznova ispitati cijeli sadržaj kodeksa). Riječ je npr. o religioznodidaktičkoj i moralizatorskorefleksivnoj, asketskoj prozi, općim srednjovjekovnim znanjima, tekstovima iz liturgike, ritualnim uputama (s uputama za ispovijed), religiozno propovjednoj i crkvenoretoričkoj prozi, svjetovnim fabularnim tekstovima, kanonskoppravnoj kazuistici, stihovima i dr.

⁶ Pri čemu valja upozoriti na činjenicu da je to funkcioniranje u razdoblju kojim se bavi ovaj tekst podjednako u slučajevima kad je riječ o tekstu pisanom hrvatskokrkvenoslavenskim jezikom, artifičijelnom, hibridnom glagoljaškom knjiškom koinē ili narodnim (čakavskim, čakavsko-kajkavskim) idiomom. O tome je, iz istoga iskustva, progovorio svojedobno vrlo određeno J. Vrana u svojoj monografskoj studiji o hrvatskoglagoljičkom (s latinskoga prevedenom) *Blagdanaru* (1506) "Ovdje ću citirati samo one primjere, koji dolaze izvan crkvenoslavenskih citata i prepričavanja biblijskih tekstova, iako se primjeri koji dolaze u citatima i tekstovima ni po čemu ne razlikuju od ostalih." (v. ovdje bilj. 18. i str. 142. tamo navedenoga djela).

vića, pripada trećoj fazi *prvo*ga i početku *drug*oga razdoblja hrvatske jezične povijesti.⁷

* * *

A) *imenice, zamjenice, pridjevi, glagolski pridjevi, brojevi (dva, oba, obadva)*

B) *glagoli*

Razdio A: opće značajke književnojezične dijakronije

- *imenice*

Jezik *Pz* potvrđuje činjenicu da je sužavanje osnove staroga sustava deklinacijskih tipova (*vanjsko*: po broju promjena i *unutarnje* – kao posljedica izjednačavanja fonemskog sastava sufiksâ za razne padeže, zbog glasovnih promjena često gubljenje diferencijacije po palatalnosti, refleksacija *jata*, kontrakcije) u 2. polovici XV. stoljeća još je uvijek živ, uznemiren proces tijekom kojega se nastavljaju i u XVI. stoljeću. Konture novog sustava u ovom segmentu morfologije su, naime, zacrtane, ali se elementi sufikslnih struktura starih neproduktivnih deklinacijskih tipova učestalo probijaju na površinu, remeteći stabilizaciju novih odnosa.

Neposredan posljedak spomenutih razvojnih kolebanja i nesigurnosti predstavlja, pored ostaloga, postojanje sufikslnih dubleta u pojedinim padežima. Veća ili manja uporabna učestalost ovih dubleta indicira usmjerenost procesa ka konačnom izboru jedne od njih kao sufikslna dominante (u kasnijem razvojnom stadiju). U onoj točki, međutim, koju na vertikalnoj osi književnojezičnog razvoja predstavlja jezik pisaca *Pz*, ta sufikslna naporednost (ponekad sa stanovitim distribucijskim ograničenjima; usp. npr. *-e/-i/-u* u lok. sg. m. r. i sl.) nema uvijek samo karakter knjiškog tradicionalizma, nefunkcionalnoga dubliranja: uporabom dublete ili varijante (ako je riječ o nekom elementu crkvenoslavenskoga sustava) u određenim situacijama, unosi se ponekad dodatna obavijest, stilski nijansa u određeni tekst. Općenito uzevši, jezik *Pz*, u nizu detalja, nagoviješta pravce daljnjeg razvoja iz jedne još nedefi-

---

⁷ Usp. studiju D. Brozovića *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, Zagreb 1978, 9-85.

nirane, kolebljive morfološke situacije koja je karakteristična, inače, po istim onim previranjima što se – ponekad, doduše, s nešto drugačijim intenzitetom ili usmjerenošću – javljaju i u jeziku ostalih neliturgijskih glagoljaških rukopisa XV. stoljeća. Jasno se izdvajaju neproduktivne i nekarakteristične sufiksne varijante, koje su, najčešće, odraz utjecaja crkvenoslavenske književne tradicije (npr. *-oju*, *-eju* u instr. jedn. imenica ženskoga roda, *-evi*, *-ovi* u dativu jedn. imenica muškoga roda ili akuzativu jed. muškoga roda s $\emptyset$ morfemom za živo, jednooblični deklinacijski tip poput *slobodъ*, *svobodъ* itd.). Osim toga, naziru se također dublete koje će, postupnim potiskivanjem ostalih, prerasti u dominante, o čemu npr. svjedoči jasna dijakronijska usmjerenost u pravcu sve intenzivnije zastupljenosti dublete *-e* (umj. *-i*; *-e* je sufiks palatalne promjene žen. r.) u genitivu jedn. i nominativu i akuzativu množ. imenica ženskoga roda tipa *žena* ili *-e* u akuzativu množ. imenica muškoga roda, zatim *-ovъ* u genitivu množ. imenica muškoga roda tipa *stol* i dr.). Ponegdje se vidi uspostavljanje ravnoteže pri uporabi različitih sufiksa za isti padež u istoj promjeni: uspostavljeni odnos sufikslnih dubleta, s različitom motivacijom, produžuje svoje trajanje (takav je npr. odnos sufiksa *-u*: *-i/-e* u lokativu jedn. imenica muškoga roda i dr.). Karakteristično je, primjerice, relativno dobro očuvanje diferencijacije po palatalnosti između imenica stare *-o/-jo* promjene u instrumentalu jedn. (*-om*: *-em*) u svim dijelovima kodeksa (iako ima i tu kolebanja kod imenica na dočetno *-r*: *oltarom'*, *gospodarom* uz: *oltarem*, *gospodarem'*). U Pz je npr. dosljedno provedena nezastupljenost sufiksa *-om*, *-ov*, *-ev* u instrumentalu jedn. imenica ženskoga roda.

- pridjevi i zamjenice

Morfološka previranja intenzivno su u ovom razdoblju zahvatila deklinacijske sustave pridjeva i zamjenica djelujući – analogno procesima na području deklinacije imenica – u pravcu sufikslnoga niveliranja, potiranja diferencijacije po *određenosti // neodređenosti*,⁸ izjednačavanja palatalnih i nepalatalnih paradigmi pridjeva i zamjenica uvjetova-

---

⁸ Nom. jednine sred. r. *dobro* (nema *dobroje*) ili žen. r. *dobra* (nema *dobraja*), paradigma jedn. žen. r. svedena je na stanje nominalne (neodređene) promjene, u kosim padežima množine sva tri roda prevladavaju oblici pronominalne (pridjevsko-zamjeničke, određene) promjene i sl.

noga glasovnim promjenama (*ě* > *e/i*, kontrakcija, npr.). Neutraliziranja, na sintaktičkoj ravni, značenjske opreke *određeni* – *neodređeni* oblik pridjeva, također je jedan od elemenata relevantnih za uspostavljanje novih odnosa u pridjevskoj deklinaciji. Izravan posljedak spomenutih kolebanja je i ovdje postojanje sufikslnih dubleta u pojedinim padežima. Za jezik *Pz* karakteristično je, primjerice, snažno proširenje *e*-dublete nepalatalnih zamjenica u jedn. (*-em* < *-ěmъ*) i množ. (*-eh*, *-em*, *-emi* < *-ěhъ*, *-ěmъ*, *-ěmi*) u paradigmatu pridjeva i palatalnih zamjenica ili prevladavanje nepalatalnoga zamjeničkog sufikslnoga *-oi* u pridjeva ženskoga roda. Jezik *Zbornika* odražava, u potpunosti, sve kontroverzere toga dinamičnog razvoja čuvajući, nerijetko u istom kontekstu, vrlo arhaična stanja usporedo s padežnim oblicima koji su posljedak novostvorenih odnosa i razvojnih smjerenja, što opravdano upućuje na već iznesenu pretpostavku o određenom stupnju stilogenosti takvih alternacija. Raščlamba i usustavljanje iznimno bogate građe s ovog područja, kakva je u *Pz*, pruža istraživaču mogućnost širokoga uvida u procese i donošenja egzaktno utemeljenih zaključaka o kretanju dijakronije u ovoj sferi morfologije najznatnijega spomenika hrvatskoga jezika XV. stoljeća.⁹

Opće značajke stanja deklinacije dvojine u jeziku Pz

Ovdje, tek u naznakama, predočena razvojna usmjerenost morfologije imenica, pridjeva i zamjenica u jeziku *Pz* mora, dakako, odgovoriti i na pitanje kakav je u okviru promjena što su zahvatile jedninu i množinu i status dvojine u književnojezičnom izrazu pisaca tog kodeksa. Raščlamba građe privodi zaključku da i ta kategorija – koja će u bližoj perspektivi odumrijeti – nije, jasno, ostala netaknutom od promjena kroz koje se gradio i učvršćivao narječni identitet čakavskoga idioma. U heterogenom jeziku tekstova *Pz*, N.A.V. dvojine muškoga roda dolazi redovito sa sufiksima *-a* i *-i* (.2. *sina*, .2. *dnî*), a N.A.V. ženskoga i srednjega roda s dubletnim sufiksima *-e/-i* (< *-ě*: *ruci*, *nozi* / *ruce*, *noze* < *rucě*, *nozě*) i sufiksom *-i* (< *-i*: *oči*, *lici*, *prebeli*), G.L., u sva tri roda, uz staro sufikslna stanje *-u*, *-ju*, *-uju*, *-iju* (mlađe, analoško – objašnjenje v. u *Pri-*

---

⁹ Podroban prikaz stanja i odnosa na tom području v. u raspravi E. Hercigonja, *Tendencije dijakronijskog razvitka fleksije pridjeva i zamjenica u jeziku hrvatskoglagoljskih zborničkih tekstova 15. stoljeća*, Zagreb 1982–1983.

mjerima – prema starijem *-eju* i *-uju*: *svoiju*, *nagiju* umj. *svoeju*, *naguju*; u palatalnoj zamjениčkoj promjeni umj. *-eju* prevladava analoško *-iju*: *svoiju*), D.I. u imenica muškoga i srednjega roda imaju sufikse *-oma*, *-ema*, *-ima*, a ženskoga roda *-ama*, *-ima*. O prodiranju množinskoga sufiksalnog stanja u dvojinu deklinaciju kao indikaciji dubokih promjena što predstoje u sljedećem razdoblju književnojezične dijakronije v. u *Primjerima i komentarima*.

Primjeri i komentari:

- imenice, zamjenice, pridjevi

1) nominativ / akuzativ / vokativ

(muški rod)

... imě š nju .2. *sina* ... (30); ... i slišasta to .2. *starca* ... (38b); I *ta starca* poidosta k tomu starcu i rekosta otče mi *sva* slišala ... (38); I rekosta mu *starca* ... (38b); ... *dva tršca* esta ... (58); ... kako pogibe on sam' i nega *sudca* ... (60); I sama svědočita přěd 'popom' da sta z *draga* ... (mladenci, 122); ... ženi ka ima .2. *muža* ... (124); Ako li bi *ta* togo radi oba kleta bila a tada se morěta oba rešiti od svoego opata svaki *niju* buduća oba ... (153); ... *ka dlžnika* ... (182b); ... *materina sasca* sasaše ... (212); ... *blažena ona voli* ... (221); ... *ta voli* ... (221b); ... *dva viteza* Tita i Vespesieña ... (243); ... služista *ova blažena doktura* ... (245); ... .2. *dni* ... (267); ... veš' *ka* sta *dva dētića* edan' *sasac'* *sasnula* esta si *brata* i oće edan druga žalovati ... (329); ... razlučajuće *malžena* s dētmi ... (335).

Proširenje množinskih oblika u dvojinu paradigmu (N.A.V.) demonstriraju primjeri: ... *dva gradi* ... (202); ... *vence* .2. ... (240, akuzativ pal. promjene); ... *svaěše pariž'* .2. *voli* i ki *iju* premožaše tomu sviěše ot cvětě korunu i položaše na *roge* ... (324). Iako su ovakva odstupanja u jeziku *Pz* još uvijek relativno rijetka, u slučaju imenice *roditeli* može se npr. konstatirati pretežita uporaba množine na mjestima gdje kontekst zahtijeva dvojinu: ... *roditeli* ... (166); ... ki *roditeli* bie... (167); ... *roditelem'* *moim'* ... (174) itd. pored: ... *dasta* ju *roditela* ee v' *Erusolim'* ... Tagda *roditela* ee izidosta v *Nazarat'* na .7. mo leto nee pridosta *roditela* ee v *Erusol(i)m'* ... i ... obečasta ju G(ospode)vě ... (246).

U slučaju ... imě š nju *dva sini* ... (35b, v. ovdje ranije u istom kontekstu ... .2. *sina* ...) ne mora se nužno pretpostaviti množinski oblik na mjestu dvojninskoga (usp. ... imě š nju *tri sini* ... 35) jer bi to isto tako

mogla biti dvojina stare *u* – promjene (kao i u prethodnim navedenim primjerima ... *ta voli* ..., *ona voli* ..., ... *dva voli* ...).¹⁰

Množinski oblik *mi* (< *my*) zamijenio je *nominativ* / *vokativ* dvojine ove zamjenice (*vě*), a akuzativ množine *nas'*, akuzativ dvojine (*na*). Isti je odnos uspostavljen i u dvojinskoj paradigmi zamjenice *vi* (< *vy*), gdje je pluralno *vi*, *vas'* zamijenilo N.A.V. duala (*va*). Usp. za nominativ: ... *mi* sva slišala ... (38) i akuzativ: ... i reče ei anjel' budi stanovita za' esu v *nas'* vele moćneíše stvari ... (303). U ostalim padežima dvojinška paradigma zamjenica *mi* / *vi* u Pz dobro je očuvana (usp. npr. "... ot toga blaga naju ..." 81).

(ženski / srednji rod)

... *isti* (< *istě*) *svoi* ... (29); Neki svitě svoje postilal pod' *nozě* ego ... (37); ... An'na i Ižmariě bęsta *sestrě prisne* ... (35) ... na *kolěne* ... (61); ... pade na *svoi koleni* ... (84b); ... .2. *žene* ... (113); ... dvě *zbicě ostrě* ... (194); Potom' *oči uši nozdri prsi obi ruci obi nozi* ... (121b); ... bila bi vrimenem' ot .12. *lětě* ... (124b); ... .2. *proě lětě* ... (134); ... na *prsi* ... (164); ... *te dvě žile* ... (208); ... za *tvoi lěpi oči* ... (195); ... *preklon' kolěne svoi* ... (231b); ... padb na *kolene svoi* ... (234; u istom, užem kontekstu nešto dalje stoji: ...padb na *koleni svoi* ... – f. 235); ... *krilě svoi* ... (232); ... *oči visocě* ... (238); ... *ruci dlzi* ... (244); ... *dve lěte* ... (244); ... imijući *lici prebeli* na i *rumeni* ... (245); ... a *ruce svezani iměše* ... (268); ... *dvě košuli* ... (281; usp. množinsko ... *dvě mile* ... 307); ... *dve sele* ... (298b); ... .2. *kralici* ... (300); ... č(lově)ka *viseća za nozě* ... (334); ... *ruce naši* ... (338).¹¹

U primjeru ... *uše* .2. ... (201b) mogao bi se pretpostaviti i plural. Pluralne oblike *ôce* (*oči*), *ûše* ima npr. govor Cresa (Belić sufiks -*e* objašnjava analogijom prema "imenicama na -a / ofce /").¹²

¹⁰ NAV dvojine stare *u*- promjene imali su sufiks -*y*: *voly*, *syny* – što je nakon provedbe promjena u glasovnom sustavu (*y* > *i*) dalo *voli*, *sini*.

¹¹ U ovim se padežima paradigme žen. r. podudaraju sufiksalne dublete dvojine -*e* / -*i* (< -*ě*) i množinske sufiksalne dublete: starija -*i* (< -*y*) i mlađa -*e* (< -*ě*) prema palatalnim osnovama. U sred. r. su dubletni dvojinjski sufiksi -*e* / -*i* refleksi -*ě*; sufiksarno -*i* kontinuirao također -*i* iz dvojine nekadašnje palatalne promjene.

¹² A. Belić, *Istorija srpskohrvatskog jezika II/1*, Beograd 1951, 145.

Primjeri kao ... .2. *ribi* ... (64); ... .2. *miš'ci* ... (102) vjerojatno su dvojniski s ikavskim refleksom *ě* (usp. ... .2. *žene* ... na f. 113 s ekavskim refleksom), a ne množinski.

2) genitiv / lokativ

(*sva tri roda*)

Mědiě (Medea) Ot velike žalosti zakla *oběju sinu svoiju* (!) i popi krv' *niju* i potom' omane *ne* ... (31; indikativna je – kao nagovještaj promjena u gramatičkoj kategoriji broja – alternacija *niju* : *ne* tj. *dvojina*: *množina*, premda bi u oba slučaja valjalo uporabiti *dvojniski* oblik); ... tuliko ljubita e da umrut' čeda *eju* ... (36); ... slěpotu *očiju svoeju* ... (36); ... sto dni na *nagiju kolěnu* ... (43, 168); ... va *ušiju moiju* ... (71, 272); ... učini se ses'ti niže *nogu Elisavtinu* ... (71b); ... klečāše na *svoiju kolenu* ... (81); ... za volju *niju* ... (83);.. da *iju* hoće naša gospoě zvati ... (84); ... i prie dušu *oběju niju* ... (84); ... va *vaju* v tainosti ... (128); Ako hlapa i rabu g(ospod)ě *eju oběju* v zakonstvo savkupil' ... (139b); ... vsaki *eju* sedmimi rukami prisežeta ... (140); ... o(т)с' tre mati něsta stablo da korěn' ot *kiju* stablo ishodi ... (140); Ako potom' ni *niju* vola ... ako *iju* e d a n' ... v tom' vremene a d r u g i ni ... (154: riječ je o "ženihu i nevěstici"; iz niza ovdje navedenih primjera razvidno je da u jeziku pisaca Pz još nije izdiferencirana funkcionalnost brojeva u smislu označavanja osoba različita spola); ... ot *očiju tvoeju* ... (182); ... u *naju* ... (184); ... kada sta ti tuliko dragi ti *moi oči* i da si mě za volju *niju* tuliko vzljubil' to sta ti *moi oči* ljubi *iju* kuliko hoćeš' ... (194; i u ovom kontekstu, tipičnom za jezik Pz po bogatoj uporabi dvojine, dolazi do miješanja zamjениčких dvojniskih i množinskih oblika *iju/e* (... izvřže van' svoi oči i položi *e* v ednu zlatu čāšu i posla *e* ..., nešto kasnije pravilno se upotrebljava dvojina u mlađem obliku: ... za volju *niju* ..., ... ljubi *iju* ... umjesto *eju*). Na pojavu mlađega oblika *gen./lok.* dvojine osobne zamjenice 3. lica (i anaforičke) *iju* (u *sva tri roda*) umjesto *eju* (*jeju*) utjecala su očito dva činitelja. Poticaj ovakvu razvoju toga padežnog oblika valja, naime, tražiti u uspostavi odnosā između sufiksa *dat./instr.* dvojine *dvěma, oběma* : *gen./lok.* dvojine *dvěju, oběju* (umj. *dvoju, oboju*), što onda, s provedenom refleksacijom *ě*, rezultira oblicima *dveju / dviju, obeju / obiju* i vrši u dvojniskoj paradigmi zamjenica utjecaj na konstituiranje oblika *iju* (koji u jeziku Pz i ostalih glagoljaških tekstova supostoji sa starijim *eju* [*jeju*]). Sigurno je, međutim, da je na pojavu dvojniskoga zamjениčкog oblika *iju* djelovala uz to i glasovna

prilagodba: *gen./lok. e(ju)* prilagođava se obliku *dat./instr.* te zamjenice *i(ma)*; posljedak je uspostava odnosa *-iju, -ima*. Isti je proces proveden u slučaju dvojinskih oblika zamjenica i pridjeva sa sufiksom *-iju*: starije pridjevsko *nagiju* (*gen./lok.*) preobličava se prema *dat./instr.* dvojine *nagima* u *nagiju*; podjednako je u zamjenica, npr. *gen./lok. svoeju* (*svojeju*): *dat./instr. svoima* > *svoiju*. Oblici sa sufiksalmim *-iju* i zamjениčki oblik *iju* izrazito su učestali – vjerojatno zbog olakšane prijenosnosti *i(ju) / i(ma)* – u jeziku Pz); ... po *dveju reku* ... (200); ... sta na *nogu svoiju* ... (212); ... *toju* ... (213); ... ot *nogu* ... (215); Zato *iju* B(og)ъ izagna iz rač (231); ... *očiju svetliju* ... (245); ...se sut' pisana imena .12. *proroku* ... (245b); ... s *oběju stranu* ... (261); ... *dveju materiju* ... (272); ... *dvěju otročiču* ... (272); ... *edin' is' tēju dvěju* ... (280).

Među sporadičnim nagovještajima nailazećih promjena, novih tendencija dijakronije na ovom području, u jeziku Pz, može se npr. navesti i ovaj slučaj proširenja plurala na mjesto dvojine oblika: ... *bě ot roditel' svoih' prikazan v crěkav' ...* (195).

3) dativ / instrumental

A kako ime *bě onima anj(e)loma* ka otvalista kamen 'ot groba ... A *razboinikoma* propetima s H(гъsto)m' ... (27); ... i poveda Daniel' *starcema* ... (38b); ... *gorě tēja malženoma* ka oskvrnista telo svoje ... (48); ... *san' očima moima* ... (77b); D'ěval' *dvima zakonoma* ... (78); ... .2. *ubrusoma* ... (120); Ako se muž i žena zgovorita da nečeta zaedno spati ni *ima* podob'no zaedno spati. (123b) ... *crekav' iju* (muža i ženu) raspušća ako *ima* e drago na kup' stati ... (123b); Ako se ki oženi *dvima ženama* ... (124); ... s *nogama* ... (173); ... *dvěma gospodinoma* ... (175b, 182); ... *svoima rukama* oči vložī v glavu ... (195b); ... gdje tako meju *nima* udržit' se ... (195b); ... *kima* ... (221); ... *svoima nogama* ... (221b); ... na iscelěnie *očima* ... (222b); ... *tima vitezema* ... (242); ... *anj(e)l' kriloma* ... (247); ... da bi meju *rukama apostolskima* ... (250b); ... *nama* ... (259); ... s .12. *apostolima* ... (293b; redovito tako umjesto očekivanoga dvojinskog *apostoloma*; usp. ... *gredućimъ nam .12. učeníkoma* š našim' Gospodinom ... iz *Berčičeve* zbirke, br. 5, f. 36 v; isto, u *Tkonskom zborniku*, f. 91). Oblik *apostolima* može se objasniti utjecajem dvojine (*dat./instr.*) palatalnih zamjenica (*ima, sima*); ... *očima tvoima* obrativši se ... (304b); *sin'ma* (324); ... *mei dvěma razboinikoma* ... (348b) i dr.

Karakteristično je alterniranje oblika dvojine i množine u dva istovjetna konteksta (iz *Lucidara*):

... *esta dvě gorě i meju* | ... *esta dve gore i meju*
těma gorama ... (201) | *temi gorami ... (203)*

- brojevi

Brojevi *dva, oba / dve (-i), obe (-i) i oba dva / obe(-i) dve(-i)* imaju u Pz uglavnom dobro očuvanu svoju staru pridjevsko-zamjeničku dvojinu promjenu. Izuzetak su *genitiv / lokativ*, gdje je arhaično, crkvenoslavensko *dvoju* (< *dvoju*; 9, 262...), *oboju* (236); ... v *oboju* dělu ... 236) zamijenjeno mlađim *dveju / dviju, obeju / obiju*: prilagodbom fonemskog sastava sufiksa *gen./lok.* dvojine brojeva *dva, oba, obadva* (= *dvoju, oboju, obiju dviju*) *instrumentalnom* sufiksu *-ěma* uspostavljen je odnos: *instr. dvěma / oběma // gen./lok. dvěju / oběju* i naposljetku, uz provedenu refleksaciju *-ě-*, uspostavljene dublete > *dveju / dviju, obeju / obiju*.

muški rod

N. A. V. *dva* (182)

oba (29, 83, 259)

oba dva (85)

srednji / ženski rod

dvi (7b, 236, 237); *dve* (204b);

dvě (298); *usp. ... dve stě ... (26); ... dvě ste ... (200)*

obi (211)

sva tri roda

G. L. *dveju* (272); *dvěju* (200, 202)

oběju (30, 75, 85, 145, 261 ...)

obiju dviju (14)

D. I. *dvima* (78, 123, 124, 126 ...); *dvema* (184, 218, 247); *dvěma* (141)

oběma (259)

Dva i *oba* ne označavaju isključivo osobe muškoga roda, već – još neizdiferencirano – služe i za oznaku lica različitih rodova: *Oba* vsaki eju (*supruzi*) sedmimi rukami da prisežeta... (140b); ... nače ta člov(e)kь ginuti ... strahom' I r(e)če d(ě)va M(a)riě skozě molitav' žene tvoe spasena esta *oba*. (83) A potom' bista *oba* (ti *supruzi*) pravadna o gospodini božě. (83b); ... muž i žena gda krstita ... i *oba* dítě is h(r)bst) a dvižeta ... (123b); ... i nigdore ne gre nim' razvě to mi *dva* ... (duša i andeo, 311).

Slučajevi potiskivanja dvojinjskih oblika množinskima uz brojeve *dva, oba* u Pz su iznimka (kao što su vrlo rijetki i onda kada se imenica ne oslanja izravno uz broj dva). Karakteristična je zastupljenost dvojine i u sintagmama s brojem 12: ... .6. tisući na .12. *puti* ... (27); ... .12. *stlpa* ... (103b); ... .12. *miseca* ... (103b); ... .12. *petka* ... (168, 169, 170; ... usp. plural ... .13. *petke* ...); ... .12. *mise* ... (168; plural ili -e refleks *ě*); ... .12. *mili* ... (202, *nom. du.* na -i kao *zemli*; usp. plural. ... .13. *mile* ... 71); ... .12. *proroku* ... (245, *gen. du.*).

- glagolski pridjevi

(oblici dvojine u participskoj funkciji, s očuvanom razlikom u rodu i padežima)

Kategoriju participâ (za koju je L. Hjelmsov npr. držao da je nije uopće opravdano vezati uz sustav glagolskih oblika¹³) u XV. stoljeću karakteriziraju duboki poremećaji koji – nastavljajući određene dijakronijske tendencije – dovode do kolebanja između participske (pridjevske) i priloške funkcionalnosti tih oblika. U jeziku Pz živa i bogata uporaba participa čuva još dobro mnoge elemente starog stanja, ali je na osnovi toga, dakako, teško odrediti stvarni opseg participske (pridjevske) uporabe nasuprot mlađoj, priloškoj, u narodnom jeziku, živoj govornoj praksi 2. polovice XV. stoljeća, jer je jasno kako pri ocjenjivanju spomenutog odnosa valja imati na umu činjenicu da je na pisanu riječ u glagoljaškom ambijentu vršen utjecaj crkvenoslavenskoga, ali i italijanskoga i latinskoga jezika.¹⁴

---

¹³ L. Hjelmsov, *Principes de grammaire générale*, København 1929, str. 208.

¹⁴ J. Hamm, u svojoj raspravi o jeziku lošinjskih glagoljaških notara XVI.–XVII. stoljeća (*Hrvatski dijalektološki zbornik I*, JAZU, Zagreb 1956) ističe učestalu zastupljenost participskih oblika u njihovim aktima, što je po njegovu mišljenju rezultat utjecaja kancelarijskog stila razvijenog prema stranim uzorima. U glagoljaškim ispravama XV. stoljeća zastupljenost participâ (posebice prezenta aktivnog i preterita aktivnog I) nije moguće tako učestala kao jedno stoljeće kasnije, ali je i ovdje (gdje dolazi do istih odstupanja od pravilne uporabe participa kao u Pz), zacijelo bio relevantan utjecaj i stranih obrazaca stvaranja formula i okoštalih fraza s participima: ... da *sideći* nam' ... pravdu *lučeći* (dativi pl. m.r.) *potrebujućim'* (pravilan pad. oblik dat. pl. *ptcpa. prez. akt.*) ju od nas' ... (Šurmin, *Acta...* listina br. 105 iz 1450.; česta formula u aktima XV. stoljeća); ... i za duše

a) *ptcp. prezenta akt.*

(primjeri nominativa, akuzativa i dativa):

A ta muž ide s ženu svoju ... *praveća* edan' drugomu ... (83); I poiděta *propovėdajuća* sl(o)vo božie ... (63); ... trim' ili dvěma *slišecima* ... (135; umj. *slišecema*: oblik *slišecima* stvoren je po uzoru na dat./instr. dvojine pronominalne deklinacije pridjeva); ... vsaki nisu *buduća* oba... dobrovolna ... (153b); i idosva *leteća* ... (231; usp. množ. ... i idosva *leteći* ... 230; oba primjera iz *Viđenja Varuhova*, gdje su inače jaki tragovi ksl. utjecaja); ... *běhova stoeća* i *pojuća* ... (232); *běsta* ... *hodeća* ... (270); ... idosta kupno ne *imějuća* niedne světlosti ... (304); ... *hodeća* *běhota* viděla ... (305); ... i tako nima *idućima* (umj. *idućema*) ... (306); ... prizvasta c(ěsa)ra popu Kalaša k sebě *rekuća* ... (327); ... č(lově)ka *visuća* za nožě ... (334).

b) *ptcp. preterita akt.* (primjeri za nominativ i dativ)

... i *vzbudiošima* se nima ... (215, dat. aps.); ... oba *zamatorěvša* ... (270); ... *.2. sina pristupioša* ... (282b); ... i *ostavioša* ovo město iděhota ... (305b); ... i *prišādša* v grčki stan' povėdasta ... (327).

---

naši *um'ro'šihъ* b(og)a *molećimъ*... (ibid., br. 153 iz god. 1466.); ... *kumfratrovъ* onoga reda i *rečeniъ* molstiri *pitajućihъ* i *prosećihъ* *rečenu* crikavъ ... (ibid., br. 154 iz god. 1466.); ... *pol' gospodinu* ... a drugu *pol' strani trpećei* ... (ibid., br. 210 iz god. 1487.). Stalne su formule u ovim ispravama npr. i ... *pod' našu pečat' ... visuću* ... (ibid., br. 17) ili ... *pod' pečati visućimi* ... (ibid., br. 101) i dr.

U ozračju književnih tekstova taj je utjecaj stranih predložaka (i, dakako, crkvenoslavenske tradicije) morao, svakako, biti složeniji i drugačiji po funkciji i opsegu, nego u kancelarijskom notarskom jeziku. Kako je uporaba participa, u njihovoj primarnoj funkciji, oživljavana u glagoljaškim tekstovima nastalim i izvan sfere utjecaja (izravnog) crkvenoslavenskih predložaka i tradicije, pokazuju i primjeri iz *Blagdanara* (prijevod *Peregrinovich Sermones de sanctis*) koje navodi J. Vrana (dj. nav. u bilj. 17. str. 162). U nizu slučajeva latinski participi prevedeni su odgovarajućim padežima naših participa, a ima i primjera (4) u kojima je glagoljaški prevoditelj uključio participijski oblik na mjestu gdje ga latinski tekst nema. Ovakvi postupci pokazuju kako je rađan (na tom području) određeni izražajni manirizam, kako je održavana funkcionalnost kategorije participa (iako su u živom govoru 2. polovice XV. stoljeća i u ovom segmentu sustava uspostavljeni novi, posve drugačiji, odnosi). Na taj je način – ne uvijek prema crkvenoslavenskim izvorima, ali njihovom izražajnom tehnikom – oživljavana u neliturgijskim spisima naših glagoljaša, npr. i uporaba dativa apsolutnog, pa je se stoga ne mora samu po sebi, a priori, uzimati kao dokaz velike starine nekog teksta.

c) *ptcp. preterita pas.* (primjeri za nominativ)

...*spasena* esta oba ... (83 – muž i žena); ... *sta izagnata* ... (270).

Razdio B: dvojina u konjugaciji

Intenzivna zastupljenost dvojinjskih oblika glagolâ u svim člancima – bez obzira na to je li riječ o tekstovima pisanim čakavštinom (eventualno s kajkavskim naslojem) ili crkvenoslavensko-čakavskom (kajkavskom) koinē – predstavlja karakterističnu crtu jezika *Zbornika*. Oblici za 1. l. tvore se sufiksom *-va*, a za 2. i 3. l. sufiksom *-ta*.¹⁵ Pod utjecajem konzervativnoga tradicionalnog liturgijskog jezika ponegdje umjesto *-va* dolazi i *-vê*: ... *vsako leto mi na blagdan s(ve)te M(a)rie koliko veće morahovê toliko tvorahovê* ... (82); ... *edva vnidêvê v dvari* ... (230).

- *prezent* (i u *futurskoj službi*)

"*Poidiva* da ti pokažu blago to ko mi sada *imava* ... (82); ... *poidiva* da *svršiva* ... (82v); ... *moreta* ... (90, 159) ... mi ne *moreva* ... (306 – oblik s rotacizmom) ... *vazda* se mi tako *opasueva* da se ne *ubieva* mei sobu ... (326b). I tada *êvita* se dva proroka ka *sta* sada v rai zemalskom' ka ošće nis'ta nigdarê umirala I *poideta* propovêdajuća sl(o)vo božie po svêtu ... I *rečeta* narodom' i *dasta* svêdêtel'stvo. I tako ona pak mnogê *obratita* k gospodu ... (63); I ako se muž' i žena *zgovorita* da *nečeta* zaedno spatî ... (123); B(og)ъ i sveta Mariê ta s'ta sa mnu i ta mi *morêta* pomoći ... (195); ...oči *istrgneta* se ... (337b); Da brat' i sestra *e'sta* stablo edno kako *es'ta* edna krv' ne *priključeta* se (140); ... *poidêva* k *naju* bližikam". (229).

- *aorist*

... i r(e)če mi *vnidêvê* va ne i *idosva lêtêći* ... I poê me anj(e)l' i *idosva leteća* ... (230–231, alternacija množ.: dvoj. kod *ptcpa.*); ... i *ubisva* ga i *vzesva* grad' ego i inêh' .6. *vzesva* ... (331).

I *poidosta* v rim' k c(êsa)ru ... I kada *pridosta* v Rim' ... (61); I kada *pridosta* va nu pustinju I *naidosta* ednu crekav' ... i behota vele trudna ot' putovan'ê I *počista* on'di ... I od onih' mest' *počesta* ošće veće gospodinu

---

¹⁵ Objašnjenje ponovljenoga sufiksa *-ta/ta* (umj. *-ta/-te*) u 2. i 3. l. dvojine v. u J. Hamm, *Gramatika starocrkvenoslavenskog jezika*, Zagreb 1947, 127/128.

B(og)u rabotati ... i počesta živiti pravadno ... A potom' *bista* oba pravadna ... (82 – 83: riječ je o mužu i ženi); I kada ot(a)c i mati toga detića v kloštr' *pridosta* i *videsta* ga tako bleđa lica i *uprosista* toga fratra ... (84); ... obadva *pos'tis'ta* do noći i vsu onu noć B(og)a *molista* ... i po misi *priesta* sveto tĕlo B(o)žie ... (84); ... *poidosta* se kupat' ... (222); ... *stasta* stanom' pri nei... (308b); ... i svetlost imaju vek'šu vsih prvih kih *videsva* ... (315); ... 2 c(ĕša)ra *gresta* ... (326); ... *povĕdas'ta* meju vsemi kako im' hotĕhu smrt učiniti ... (327); ... *poslasta* Aĕkša iskat' Aceliša ... (331).

- imperfekt

... koliko veće *morahovĕ* (rotacizam < *možahovĕ*; akomodacijski proces ostvaren ovdje u sekvenci vok. + ž + a, a ne – kao što je tipično za ovu mijenu već od *Frizinških fragmenata* ili *Kulinove listine* – u sekvenci vok. + ž + e: *moremo* < *možemo* i sl.) toliko ... ubozem almužno *tvorahovĕ*. (81–82); ... v hvalah' božih' *stoĕhota* ... (72); ... *pire* mnoge *ĉinahota* ... (82); ... *vzdvoigahota*, *pokrivahota* ... (220b); *idĕhota* (305b); ... *stahota* .2. žiganta ... (305b); ... *morahota* (308); ... i *zidahota* kudĕ *hotĕhota* ... (324).

- imperativ

... *poidiva* kamo hoćeši ... (82b); ... *razdaita* ... (257); ... *poiva* ... (259).

- složeni glagolski oblici

(perfekt) ... da svršiva to nač' *sva* prišla ... (82); ... *sta* utekla... (270); ... *esta* složila ... (276); ... *esta* proliĕla (286) ... – (pluskvamperfekt) ... ka *bĕhota* ostala ... ke *bĕhota* vidĕla ... (305b) – (futura) ... .2. rĕči *esta* ke vsakoga ĉ(lovĕ)ka *imata* pripraviti da bi ubožastvie ljubil' ... (293); ... *hoĕta* prĕti ... (330) – (imperativ – optativna nijansa) ... da se *razluĉita* i da *ĉisto živeta* ... (125).

*Primjeri uporabe dvojine u jeziku hrvatskih listina XV. stoljeća*¹⁶

Ćakavštinu 'acta croatica', od prvih dviju sačuvanih glagoljičkih novljanskih razvodnih listina iz godine 1309, obilježava posvemašnja

---

¹⁶ Primjeri su transliterirani (s iznimkom u velikom početnom slovu kod vlastitih imena) iz zbirke Đ. Šurmina *Hrvatski spomenici I (od godine 1100–1499)* izdanje u Akademijinoj seriji *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium – Acta croatica, vol. VI*, Zagreb 1898. Navodi se godina listine i stranica Šurminova izdanja.

odsutnost tragova tradicionalnoga književnoga hrvatskokrkvenoslavenskog jezika.¹⁷ Bio je to posljedak provedbe procesa funkcionalnostilske diferencijacije jezika srednjovjekovne glagoljaške pismenosti, tijekom kojega je taj narodni idiom postao jedinstvenim medijem pisane prakse u sferi pravnih poslova i legislacije (statuti, zakoni). Uporaba dvojine u kasnosrednjovjekovnim pravnim spomenicima s dobro očuvanom paradigmatском posebnošću prema množini, svjedoči o funkcioniranju te gramatičke kategorije u XV. stoljeću kao još uvijek djelatnom činitelju sustava koji, usprkos zamjetnim nagovještajima promjena što će uslijediti, još uvijek traje u živom narodnom govoru. Pojavu dvojinjskih oblika u jeziku pravnih akata očito nije moguće svesti na utjecaj tradirane kategorije tekstova, crkvenoslavenskoga jezika glagoljaške liturgijske (dijelom i neliturgijske) knjige:

... *obi dvi strani* povidiše knezu ... (1309. Š. 76; strani = ikavski refleks *ě* ili nom. mn. žen. r.);... *da pridu* (mn.) *.2. starca* ... (usp. mn. ... *idoše napred starci* ...) ... *visečena dva stara križa* ... (ponovljeno nekoliko puta) ... *gospodin knez' i gospodin markez' vsaki niju čtehota listi i behota vesela da se skladihota i vsa gospoda e teše* ... i tako se *ondi dvi strani* (refleks *ě* > i ili moguće množ.?) *s'ediniše* ... (1325; Kukuljević *Acta croatica* br. VI; sačuvano u prijepisu Levca Križanića iz 1546. U Š. god. 1275. br. 6 – *Razvod istarski*); ... *takoe pristava rotna stola vlaškgoga Matul Pribanović' i Mikula Murgašić'* ... (1433; objavio J. Vončina u *Radovima staroslavenskog instituta* 2, 1955); ... *dva stara pšenice i dvi kaci masta* ... 1436; "taštament" Radoslavca Vladišića, hrvatska ćirilica, objavio S. Ivšić u *ČHP* 1–2, 1943); ... *na kih su dvi hišišći* ... (1440, Š. 253); ... *uzveličenoju i slavnoju mučeniku Kuzmi i Damianu* ... (1459, Š. 218); ... *i ta oba vinograda* ... *daruemo i sa vsim niju pristoēn'im'* ... *da budu uživati ta vinograda ti fratri* ... (1460, Š. 223); ... *pisah ta list po prošni obiju stranu* ... (1465, Š. 244; listina s kajkavskim naslojem: ... *kai ě im'm* ...); ... *kako bihota izgubila listi* ... *ke listi imihota ta dva brata* ... *i tu ona dva brata zgora imenovana počesta nas moliti da bismo mi nima dali* ... *kako imihu niju prvi i ona dva* ... *kako ona* (braća) *pred nami govorahota i skazovahota škodu svoju ku bihota priela* ... i

¹⁷ Eventualni iznimno rijetki slučajevi pojave nekoga hrvatskokrkvenoslavenskog elementa svode se redovito na uporabu crkvenoslavenskoga oblika osobne zamjenice *az'* uz ime pisca listine, čime ovaj potvrđuje svoje književno obrazovanje, načitanost u tradicionalnom crkvenoslavenskom jeziku. Slično je i sa sintagmom *duha svetago* iz molitvene formule.

dasmo nima ... i ta dva brata ... da služahota nas ... da mi dasmo nima ... i nisu ostanku ... da sta ona volna ostaviti ... (1476, Š. 281–282); ... dasmo ... dva kusca trave ...kusce trti ... (1478, Š. 283); ... ošč' pušćam' dvi kravi ... (1487, Š. 325); ... da prizoveta četir'e s'tare muži ... (1490, Š. 342); ... i behova benefičiēna vččnim' zakonom". (pop Ilija Pećarić i pop Šimun Greblić; iz zapisa datiranoga god. 1503. na f. 1v *Brevijara Vida Omišljanina*)

Zaključak

Iz predloženih primjera razvidno je da u jeziku Pz (kao i u onom hrvatskih listina) kategorija gramatičkog broja čuva još svoju tročlanu strukturu, iako valja napomenuti da previranja i inovacije u sustavu nisu mimoišle dvojina kao sastavnicu te kategorije. Opća usmjerenost organskoga jezičnog razvitka u toj sferi nazire se u tendenciji prodora – ovdje ipak ne tako intenzivnoga da bi doveo do ozbiljne promjene odnosa – množinskih sufiksa u dvojinske paradigme. U završnici, ta će pojava rezultirati slabljenjem i, naposljetku, gubljenjem posebnosti dvojine kao gramatičkoga broja. Pravilna uporaba dvojine sviju vrsta riječi (uz sporadična odstupanja) u jeziku Pz karakteristična je podjednako za članke Pz pisane čakavštinom (ponekad s kajkavskim infiltratom), hrvatskokrkvenoslavenskim jezikom kao i za one hibridno strukturirana izraza, u kojima su uz narodni idiom (idiome) s različitom čestotom zastupljeni i elementi crkvenoslavenskoga sustava. Dvojina je prema tome piscima Pz nedvojbeno bila živo izražajno sredstvo, podjednaka uporaba kojega u svim dijelovima *Zbornika* nije tek akt knjiškog manirizma, respektiranja i održavanja crkvenoslavenske književnojezične tradicije. U zaključku ovoga razmatranja vrijedno je, cijenim, spomenuti prosudbu o očuvanosti dvojine u jeziku hrvatskoglagoljičkoga *Blagdanara* popa Andrije iz Novoga – rukopisa četrdesetak godina mlađega od Pz – što ju je, uz primjerenu egzemplifikaciju, izrekao J. Vrana u svojoj velikoj monografskoj studiji o tom neliturgijskom kodeksu s početka XVI. stoljeća (1506.); "U jeziku *Blagdanara* dosta su dobro sačuvani dualni oblici za sva tri roda, za sve padeže, najčešće kod imenica, a rjeđe kod pridjeva i zamjenica. I kod glagola ima dosta sačuvanih

dualnih oblika... U *Blagdanaru* dolaze ovi oblici samo uz broj dva, ili kad je govor o dva lica ili predmeta."¹⁸

Izvori

- Petrisov zbornik* 1468. Rukopis u Odjelu rijetkosti NSB u Zagrebu, sign. R 4001 i fototeka Arhiva HAZU.
- Hrvatski spomenici I* u seriji *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*.
- Đ. Šurmin: *Acta croatica (ab anno 1100–1499) vol. VI*, JAZU, Zagreb, 1898.
- S. Ivšić: *Hrvatski ćirilski testamenat Radoslavca Vladišića iz god. 1436. u pispisu iz god. 1448*, Časopis za hrvatsku poviest knj. I, sv. 1–2, Zagreb 1943, str. 83–88.
- J. Vončina: *Četiri glagoljske listine iz Like*, Radovi Staroslavenskog instituta 2, Zagreb 1955, str. 213–230.

Literatura

- D. Brozović: *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, u zborniku *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zavod za znanost o književnosti FF – Liber, Zagreb 1978, str. 9–85.
- J. Hamm, *Govor otoka Suska (uvod, historijski dio, fonetika, tekstovi i rječnik sa studijom o govoru na otoku Lošinju)*. U suradnji s M. Hrastom i P. Guberinom, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. I, Zgreb 1956, str. 7–215.
- E. Hercigonja: *Metodološke pretpostavke jezikoslovne analize hrvatskoglagoljskih zbornika 14.–16. stoljeća*, *Filologija* 8, Zagreb 1978, str. 147–152.
- E. Hercigonja: *Tendencije dijakronijskog razvitka fleksije pridjeva i zamjenica u jeziku hrvatskoglagoljskih zborničkih tekstova 15. stoljeća*, *Filologija* 11, Zagreb 1982–1983, str. 9–73.
- L. Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, København 1929.

---

¹⁸ Usp. J. Vrana, *Hrvatskoglagoljski Blagdanar (studija o pravopisu, jeziku i podrijetlu novljanskog rukopisa iz godine 1506)*, Rad JAZU 285, Zagreb 1951, 95–179 (cit. mjesto str. 142).

Dual in the Language of Texts of Croato-Glagolitic Nonliturgic Literature of the 15th Century

Summary

In the paper, the author analyses the problem of the preservedness of dual in the heterogeneous structure of the most important codex of Croato-glagolitic nonliturgic literature of the 15th century PZ of 1468. The author's conclusion is drawn on the basis of examples so that PZ, despite language changes and innovation processes preserves grammatic individuality of dual in all three genders, in all cases and persons. It can be seen in the papers of the miscellany translated from the few century old registers of births, marriages and deaths written in archaic Old Church Slavonic language as well as those mostly translated from Latin, Italian and Czech (as well as original verse) which are written in the čakavian, čakavian with kajkavian elements or hybrid čakavian and Old Church Slavonic (with kajkavian infiltrate) language. The author gives also the analysis and examples from Croatian lists written exclusively in čakavian till the end of the 15th century (very rarely they have some kajkavian distinctive features which confirm that in that period in the vernacular the dual form was very distinct from the plural. This cannot be due to the influence of the Croatian Church Slavonic language of liturgic books. The expressional characteristics of the dual was still recognized – although limitedly – by our renaissance poets of the 16th century. Compare e.g. Lučić's *Robinja* "Čim dojde do vaju..." (to Derenčin and the Slave) or examples from Hektorović's *Ribanje* "Zato nu pomuč, tere svaki vaju..." – "Dva mi sta kraljevića, od bojka ne dobegla / Ali sta odbijana, ali sta živa odvedena..." – "Pušćaj naju bašo, pušćaj naju bašo..." – "I kada te jošće bude naju majka uprašati..." etc. In his *Crtice o Marulićevoj čakavštini* M. Hraste also draws attention to the pronominal dual forms *naju*, *vaju* in the language of *Judita*.¹⁹

Key words: dual, Croato-glagolitic non-liturgic texts

Ključne riječi: dual, hrvatskoglagoljički neliturgijski tekstovi

---

¹⁹ Djela JAZU 39, Zagreb 1950. (*Zbornik Marka Marulića*), 243–247